

Joanna Ostrouch-Kamińska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
joanna.ostrouch@uwm.edu.pl

Partnerstwo w relacji małżeńskiej jako współczesna wartość wychowania

Summary

Equality between spouses in marital relations as the contemporary value of upbringing

Today we observe the dynamic changes in relations between the sexes in the family, which appear as a result of economic, cultural, and social transformation, the growth of women's economic strength, as well as the level of their education, and the development of the ideas of the equal rights of women and men in the labour market and in social life. Hitherto existing research results show that Poles are increasingly in favour of the egalitarian family model and declare their wish to build their relationships based on equality.

In the article I will characterise our cultural context, in which the egalitarian relation of a man and a woman in a family is both an educational space of confrontation between the "old" concept of family life, often rooted in Parsons' concept of the nuclear family, and the "new" one, specific for the socio-cultural breakthrough in Poland. I will also present the involvement of formal education in fixing stereotypical images of family life, which are in opposition to the changes observed in relations between women and men. At the end I will present my own concept of education for equality in the marital relations, as well as the frame of equality between spouses in marital relations as a value of upbringing, which are a response to the needs of contemporary women and men.

Słowa kluczowe: partnerstwo, małżeństwo, wychowanie dzieci, wartości, rodzina egalitarna

Keywords: equality between spouses, marriage, children's upbringing, values, egalitarian family

Demokratyzacja rodziny i partnerstwo

Wśród wielu zmian, które obserwuje się we współczesnych rodzinach, na uwagę zasługują te, które dotyczą relacji kobiet i mężczyzn oraz wchodzą w zakres procesów nazywanych przez A. Giddensa (2006) demokratyzacją rodziny. Owa demokratyzacja dokonuje się w sposób odpowiadający procesom demokratyzacji w sferze publicznej, w której, co podkreśla Autor, obejmuje „oficjalną równość, prawa jednostki publiczną dyskusję nad różnymi sprawami bez uciekania się do przemocy oraz uznanie, że autorytet jest owocem negocjacji, a nie wynika z tradycji” (Giddens 1999: 84). Zakłada ona równość, wzajem-

ny szacunek, autonomię, wolność od przemocy, a także podejmowanie decyzji poprzez komunikowanie się, negocjacje oraz dialog, jako cechę kluczową w budowaniu poczucia wzajemności (Ostrouch-Kamińska 2013a). Demokratyczne stosunki rodzinne zakładają równowagę między autonomią a odpowiedzialnością. Zakładają również wspólną odpowiedzialność za opiekę nad dziećmi, a także wspólne wykonywanie obowiązków wynikających z funkcji rodzicielskiej kobiet i mężczyzn, propagując w ten sposób bardziej pozytywny wizerunek ojcostwa, tzw. ojcostwa zaangażowanego (Ronek 2008).

We wspomnianej koncepcji rodziny A. Giddensa mamy do czynienia z gruntowną przebudową etyki życia osobistego na demokratycznych zasadach, co, według K. Slany (2002: 103), ma szansę na urzeczywistnienie jedynie w prawdziwie egalitarnym/partnerskim związku. Ten model rodziny zyskuje coraz większą akceptację wśród Polaków, co ma odzwierciedlenie w ich deklaracjach – na przestrzeni ostatnich lat widoczny jest wzrost poparcia idei partnerstwa w rodzinie, które obecnie wynosi ok. 59% (Doniec 2001; Titkow, Duch-Krzysztozek, Budrowska 2004), a także wzrost deklaracji dotyczących realizacji partnerskiego modelu rodziny, na co wskazuje już 19% małżeństw/par w wieku 19–39 lat (Szafranec 2011: 206).

Wyniki badań międzynarodowych nad postrzeganiem równości w rolach małżeńskich i poziomem jego akceptacji wśród Polaków i mieszkańców dwunastu krajów Europy Środkowo-Wschodniej pokazują podobne tendencje – akceptacja takiego modelu małżeństwa rośnie, najbardziej wśród mężczyzn, choć wciąż częściej opowiadają się za nim kobiety. Polacy na tle porównawczym plasują się na czwartym miejscu, za Estonią, Rosją i Mołdawią, w zakresie poziomu akceptacji równości i egalitarnego modelu relacji małżeńskich, który, co należy podkreślić, i tak we wszystkich krajach nieznacznie rośnie (Basińska 2010: 116–129).

Ten model rodziny, choć coraz częściej deklarowany przez Polaków jako model realizowany w codzienności, wciąż w większości pozostaje bardziej „utopijnym projektem wiecznej harmonii” (Giza-Poleszczuk 2005: 278) niż rzeczywistością polskich rodzin. Źródeł ogromnej rozbieżności pomiędzy deklarowanym czy aspirowanym stylem życia charakterystycznym dla partnerskiego związku/rodziny/małżeństwa, a rzeczywistością realizowanym można poszukiwać w kulturze, organizacji społeczeństwa, państwa oraz w edukacji – formalnej i nieformalnej. Zarówno bowiem państwo, zdaniem M. Castells’a (1997) wciąż ostoja patriarchy, androcentryczna kultura (Bem 2000), społeczeństwo i normy społeczne, jak i edukacja osadzona w tej kulturze i społeczeństwie, wzmacniają stereotypowy podział ról kobiecych i męskich oraz tradycyjny model rodziny (w rozumieniu specjalizacji ról rodzinnych), stąd próba ewentualnej zmiany i oderwania od gotowych praktyk będzie wiązała się z koniecznością postępowania wbrew instrumentom państwa, a także – pośrednio – wbrew kulturze, społeczeństwu i jego normom, skazując kobiety i mężczyzn chcących budować partnerskie relacje w obrębie rodziny na codzienny eksperyment społeczny (Giddens 2006: 18). Jak pisze K. Slany, w takim ujęciu małżeństwo jawi się jako ryzykowne, osobiste przedsięwzięcie nieustannie rekonstruowane w trakcie życia jednostek. Człowiek musi prowadzić własne, niezależne życie, wyzwalając się z da-

nych więzów rodzinnych i negocjując kształt nowych, odwołując się do nowych zasad wytyczanych przez państwo, system edukacyjny, rynek konsumpcji czy rynek pracy (Slany 2002: 54). W moim przekonaniu, jednym z głównych czynników mogących doprowadzić do zmniejszenia tego „małżeńskiego ryzyka” jest edukacja i wychowanie.

Spoleczno-kulturowe konteksty rosnącego poparcia idei partnerstwa w rodzinie

Przyczyn zmian w akceptowanych modelach rodziny w kierunku partnerstwa można poszukiwać w szerszych zmianach dotyczących funkcjonowania współczesnych rodzin i związków. W Polsce przełomu kulturowego coraz bardziej upowszechniają się style życia funkcjonujące w krajach „zachodu” wraz ze wspomnianymi przeze mnie ideami demokratyzacji życia rodzinnego (Giddens 1999; 2006), oraz indywidualizacji (Jacyno 2007) i podmiotowości dziecka (Izdebska 2000). A. Giddens (2006) czy U. Beck i E. Beck-Gernsheim (2013) mówią wręcz o globalnej rewolucji stylu życia z epicentrum w obszarze prywatności i intymności. Nie bez znaczenia jest też rozwój nowych form życia małżeńsko-rodzinnego, takich jak monoparentalność, rodziny żyjące „na odległość” (LAT), komuny rodzinne, związki kohabitacyjne, w których bycie razem i trwanie rodziny staje się efektem wyboru a nie nakazu społecznego (Szlendak 2010; Kawula 2006).

Osobnym czynnikiem inicjującym wzrost poparcia idei partnerstwa jest przemiana sytuacji i roli kobiet we współczesnym społeczeństwie, związana ze wzrostem poziomu ich wykształcenia i chęci samorozwoju, a w konsekwencji także poziomu zaangażowania zawodowego – choć ta sytuacja dotyczy obojga rodziców. Zmiany te wymagają reorganizacji życia rodzinnego, zwłaszcza w kontekście opieki nad dziećmi, oraz bardziej elastycznego, egalitarnego rodzicielstwa (Ostrouch-Kamińska 2013b). W „przepracowanych rodzinach” (Szlendak 2010) zmienia się bowiem styl życia, wymuszając na małżonkach modyfikację tradycyjnego podziału obowiązków i zadań w rodzinie (Mikołajczyk-Lerman 2006; Ostrouch-Kamińska 2011).

Wreszcie dużą rolę w upowszechnianiu idei partnerstwa w rodzinie odgrywają zmiany kulturowych definicji kobiecości (i nieznacznie męskości) oraz społeczne ramy, w których one przebiegają. Mają one związek z rozwojem świadomości społecznej dotyczącej nierówności sytuacji oraz traktowania kobiet i mężczyzn np. na rynku pracy, a także z rozwojem nauk społecznych i humanistycznych w obszarze wiedzy o funkcjonowaniu człowieka w różnych rolach. W odniesieniu do rodziny warto wspomnieć o wynikach badań, dzięki którym dokonuje się dziś reinterpretacji klasycznych teorii i odczytuje je na nowo. Przykładem może być rozwój wiedzy o wpływie pracy zawodowej na rozwój i wychowanie dzieci – obok podkreślania głównie negatywnych konsekwencji zawodowego zaangażowania kobiet na rozwój dziecka, zwłaszcza w pierwszych latach życia, mających swe źródła w klasycznej teorii przywiązania (Bowlby 2007), coraz częściej zwraca się uwagę także na jego pozytywne konsekwencje zarówno dla rozwoju dziecka, jak i funkcjonowania matek w roli rodzinnej oraz profesjonalnej (Holcomb 1998; Sekaran 1986; Barnett, Rivers 1996; Fuligini, Galinski, Poris 1995; Balswick, Balswick 1995).

Dużo więcej wiemy też dzisiaj na temat znaczenia obecności i aktywnego zaangażowania mężczyzn w życie rodziny, a przede wszystkim w życie dzieci (Coltrane, Collins 2001; Marsiglio, Pleck 2005; Fuszara 2008; Kubicki 2009).

Innym przykładem może być reinterpretacja dominujących w sferze kulturowej przekonań o tym, że kobiety dużo bardziej niż mężczyźni cenią wartości rodzinne, podczas gdy dla tych drugich ważniejsza jest praca zawodowa; przekonań, które przekładają się na normatywne oczekiwania wobec zajmowanych przez kobiety i mężczyzn pozycji i wykonywania ról, a także na przebieg procesu socjalizacji – w najbardziej stereotypowej wersji w kierunku „domu i rodziny” w przypadku dziewcząt i „do pracy” w przypadku chłopców. Tymczasem R. Siemieńska odwołując się do wyników Polskiej części *Word Values Survey* pokazuje, że obecnie różnice między płciami w wyborze wartości albo w ogóle nie występują, albo są nieznaczne gdy analizuje się je na poziomie całego społeczeństwa (Siemieńska 2007). Dla przykładu: w 2006 r. rodzinę za bardzo ważną w swoim życiu uznało 92% mężczyzn i 95% kobiet, zaś pracę – 65% mężczyzn i 59% kobiet (Siemieńska 2007: 320–321; por. Ziółkowski 2006). Niewątpliwie różnica pomiędzy wskazaniami kobiet i mężczyzn istnieje, ale nie na tyle duża, by nie zauważać zmian we współczesnych wyborach Polaków i utrwaląc przekonania o przypisaniu kobiet „naturze”, a mężczyzn „kulturze” (Ortner 1982).

Teoria i praktyka edukacyjna – pomiędzy ideą partnerstwa kobiet i mężczyzn (w rodzinie) a stereotypowym podziałem ról w socjalizacji dzieci

Tymczasem w polskiej pedagogice dominuje normatywno-ideologiczny dyskurs wiedzy o rodzinie, jak go określiła M. Nowak-Dziemianowicz (2002), gdzie ujawniają się wartościowanie zamiast opisu, jasno określone cele (trwanie), funkcje, modele i postawy wychowawcze. Każde odstępstwo i zmiana w obszarze życia rodzinnego rozważane są głównie w kategorii dysfunkcji, kryzysów i patologii. W dyskursie tym preferowany jest model rodziny tradycyjnej, w teorii socjologicznej odwołujący się do koncepcji rodziny nuklearnej w ujęciu T. Parsonsa, w której panują hierarchiczne układy oparte na płci i wieku. Komplementarne wobec siebie role są tu przypisane ze względu na płeć: instrumentalna rola męża/ojca oraz ekspresywna rola żony/matki. Mężczyzna jest zorientowany zadaniowo, łącząc rodzinę z innymi systemami społecznymi, a jego środowiskiem aktywności jest głównie praca zawodowa. Kobieta, zorientowana relacyjnie, zajmuje się wychowaniem dzieci, dbaniem o emocjonalny dobrostan męża i innych członków rodziny oraz wykonywaniem wszelkich obowiązków domowych (Adamski 2002: 65). Taki podział ról, jak podkreśla W. Warzywoda-Kruszyńska, uznawany za naturalny i uniwersalny, zapewnia trwałość rodziny, która wyspecjalizowuje się w trzech niezbywalnych funkcjach: prokreacyjnej, socjalizacji pierwotnej i stabilizacji osobowości jej członków (Warzywoda-Kruszyńska 1999: 160).

W przedstawionym ujęciu rodziny osobowość kobiety i mężczyzny staje się systemem „wyuczonych nawyków kulturowych przyswojonych w trakcie socjalizacji (...), określonych funkcjonalnymi wymogami systemu społecznego i normatywnymi wzora-

mi kultury” (Nowak-Dziemianowicz 2002: 31), mniej lub bardziej zgodnym ze stereotypem kobiecości/męskości. W ujęciu tym dominuje socjalizacja zgodna z tradycyjnym modelem ról płci, co oznacza, iż chłopcom i dziewczynkom proponuje się inne gry, zabawy i zabawki, inny zakres stymulacji werbalnej, inne wzmocnienia oraz formułuje inne oczekiwania. Rodzice, a później i inni dorośli, w tym nauczyciele, odmiennie traktują dziewczynki i chłopców, ponieważ posiadają z góry wyrobiony, naznaczony stereotypem płci sąd o tym, co dziewczynki i chłopcy lubią i jacy/kie powinni/y być. Ten rodzaj socjalizacji, powtórzmy – zgodny z tradycyjnym modelem ról płci, określane jest mianem socjalizacji typizującej, różnicującej, dwu-biegunowej, zachowawczej (Kopciewicz 2007; Miluska 1996; Pankowska 2005; Bem 2000). Jej efektem są odmiennie ze względu na płeć zachowania i wyobrażenia o roli płciowej, a także oczekiwania i aspiracje życiowe.

Co ciekawe, zarówno w edukacji formalnej, jak i w przestrzeni edukacji nieformalnej wspomniane tendencje wykazują oznaki trwałości (Kopciewicz 2007; Chomczyńska-Rubacha 2011; Ostrouch-Kamińska, Vieira 2015), mimo dużej dynamiki zmian w obszarze ról i relacji rodzinnych, które wymusza choćby współczesny rynek pracy. Choć należy w tym miejscu zaznaczyć, że na zmiany kulturowe i społeczne dużo szybciej reagują rodziny, modyfikując zinternalizowane wzorce ról rodzinnych, niż szkoła, wciąż pozostająca w „pułapce stereotypu”, czym potwierdza tezy o oporności stereotypów płciowych na zmiany (Deaux, Kite 2002: 375). Wiele badań wskazuje, że stereotypy związane z płcią w znacznym stopniu „profilują” i/lub ograniczają swobodny rozwój ludzi dorosłych (Mandal 2000; Brannon 2002; Bem 2000; Brzezińska 2004). Stąd wpływ stereotypowych przekonań może stać się źródłem poważnych konfliktów intrapsychicznych oraz interpersonalnych. O ile bowiem sprzeczne i nierealistyczne wyobrażenia i stereotypy mogą bezkonfliktowo koegzystować na poziomie kulturowych oczekiwań wobec ról, to próba ich realizacji w rzeczywistości niesie – jak pokazują badania – frustracje i konflikty, również w życiu współczesnych rodzin (Beck 2004).

W moim przekonaniu edukacja zgodna ze stereotypowym podziałem ról i zadań, który obowiązywał w tradycyjnej rodzinie patriarchalnej, wobec wymogów współczesnych globalnych społeczeństw i rynku pracy, ale także wobec wyborów dokonywanych przez współczesne kobiety i mężczyzn, przestaje być dziś atrakcyjna dla dzieci i młodzieży, bo coraz bardziej oddala się od świata, w którym oni na co dzień funkcjonują. Alternatywą może być edukacja i wychowanie dzieci do partnerstwa kobiet i mężczyzn, w tym partnerstwa w rodzinie.

Dyskurs partnerstwa w rodzinie

C. Rabin (1996), charakteryzując dyskurs rodziny egalitarnej, zwraca uwagę na trzy zasady, na których on się opiera. Pierwsza z nich to zasada, która zakłada, że wszystko podlega negocjacom oprócz zasady, że wszystko podlega negocjacom. Kolejną jest założenie, iż w procesie podejmowania wszelkich decyzji małżonkowie powinni kierować się przede wszystkim troską i zasadą sprawiedliwości. Trzecie założenie odnosi się do prawa współ-

małżonków do efektywnego funkcjonowania w sferach zawodowej i domowej oraz możliwości realizacji przez małżonków wielu ról jednocześnie (Rabin 1996: 257).

W koncepcjach autorstwa G. Kimball (1983) i P. Schwartz (1994) można znaleźć rozwinięcie tych idei. Na podstawie ich badań można stwierdzić, iż w partnerskim małżeństwie zarówno mąż jak i żona są odpowiedzialni za utrzymanie rodziny, wykonywanie obowiązków domowych i opiekę nad dziećmi; władza w zakresie podejmowania ważnych decyzji jest równomiernie podzielona, a podstawą relacji jest sprawna i otwarta komunikacja. Partnerskie relacje między małżonkami oparte są na wzajemnym szacunku, w sferze seksualnej związku dominuje sprawiedliwość i poszanowanie potrzeb partnera, a małżonkowie są dla siebie najlepszymi przyjaciółmi, którzy potrzeby drugiego przedkładają nad własne. Z. Dąbrowska, dokonując analizy idei małżeństwa partnerskiego obecnej w polskim dyskursie rodzinnym, oprócz wymienionych czynników, wskazuje jeszcze na silną więź intelektualną, umacniającą przyjaźń i podtrzymującą wzajemną atrakcyjność partnerów (Dąbrowska 2002: 33).

Wspomniane „wspólne” dzielenie zadań, obowiązków i odpowiedzialności przez małżonków jest podstawą zasady, którą można nazwać „zasadą egalitaryzmu”. Jej realizacja będzie polegała na budowaniu równości partnerów we władzy, pracach na rzecz rodziny (zarobkowej i domowej) oraz równości w dzieleniu odpowiedzialności za jej utrzymanie, opiekę nad dziećmi i prace domowe. Widoczne jest tu zerwanie ze stereotypowym określeniem ról płciowych, w czym D. Duch-Krzysztozek upatruje przełamania „kulturowej bariery podziału na prace, obszary i ‘odpowiedzialności’ kobiece i męskie” (Duch-Krzysztozek 2007: 128). To co będzie decydowało o zmierzaniu ku egalitaryzacji płci w małżeństwie, to nie tylko rodzaj wykonywanych prac, częstość ich podejmowania oraz czas, jaki partnerzy będą przeznaczali na obowiązki domowe, ale przede wszystkim budowanie poczucia współodpowiedzialności za tę sferę życia.

W wymienionych koncepcjach, obok równomiernego podziału poziomu odpowiedzialności za sferę domową i władzę decyzyjną, warto zwrócić uwagę na kontekst emocjonalno-wolicjonalny oraz aksjologiczny, który wyraźnie ujawniony został w narracjach pracujących rodziców przeciążonych rolami, z racji swoich wyborów zawodowych i życiowych na co dzień próbujących konstruować partnerstwo w relacji małżeńskiej (Ostrouch-Kamińska 2011). Wyodrębnione w badaniach konteksty znaczeń nadawanych partnerstwu tworzyły trzy grupy odnoszące się do podziału odpowiedzialności i zaangażowania małżonków w obowiązki domowe, różnych poziomów zależności poszczególnych sfer życia mężów i żon (zawodowego, rodzinnego, indywidualnego/osobistego), oraz zasad, norm i wartości regulujących relację małżeńską. Konteksty te znalazły odzwierciedlenie w ujęciu istoty partnerstwa w relacji małżeńskiej, którą jest „traktowanie siebie nawzajem przez współmałżonków jak osoby – respektowanie wzajemnych odrębności i różnic, a także praw, wartości i potrzeb; budowanie relacji w oparciu o szacunek, zaufanie i zrozumienie; kierowanie się życzliwością i chęcią współpracy na wspólnie wynegocjowanych zasadach; wykraczanie poza stereotypowe role płciowe poprzez konstruowanie rodzinnej codzienności w oparciu o dobrowolność i sprawiedliwość” (Ostrouch-Kamińska 2011: 234).

Jak wynika z przytoczonych sposobów rozumienia partnerstwa/równości kobiet i mężczyzn w rodzinie, jego istota nie odnosi się tylko do zakresu ról i pozycji oraz podziałów obowiązków domowych i zadań w rodzinie. To także, a może przede wszystkim szeroki dyskurs oparty na określonych grupach wartości i norm; pewna filozofia życia rodzinnego oparta na poczuciu równości i sprawiedliwości w relacji, oraz na nieustannie pogłębianej intymności, polegającej, jak ujmuje to A. Giddens, na poznaniu drugiej osoby i na otwarciu się na/przed nią; intymności która zastępuje rodzicielski autorytaryzm, a między małżonków wprowadza m. in. wolność wyboru, równowagę i wzajemność, kompromis i negocjacje, wrażliwość i wyrozumiałość, czułość, wzajemną troskę i akceptację swoich indywidualności oraz umiejętność zachowania dystansu (Giddens 2006: 117–119). Mamy tu zatem do czynienia z projektem przebudowy etyki życia osobistego i procesem jego demokratyzacji. Zdaniem autora, najistotniejszym elementem tego procesu jest zasada autonomii, która w sferze życia osobistego oznacza „skuteczną realizację refleksyjnego projektu tożsamości osobistej” (Giddens 2006: 222), będącego warunkiem współlistnienia z innymi na równych zasadach.

Wychowanie dzieci i młodzieży do partnerstwa kobiet i mężczyzn w bliskiej relacji

Wspomniane „współlistnienie z innymi na równych zasadach” jest dziś dużym wyzwaniem dla ludzi budujących bliskie relacje w rodzinie. Z jednej strony bowiem funkcjonują oni w społeczeństwie, w którym dużą rolę odgrywają stereotypowe definicje ról kobiet i mężczyzn, utrwalane w procesie edukacji, z drugiej – w globalnej kulturze, w której wszystkie opcje wyboru ścieżki życia rodzinnego są możliwe. Młodzi ludzie wydają się więc tkwić w przestrzeni „pomiędzy” tym, co związane z tradycją, a tym co przynosi i czego wymaga od nich przyszłość. Przypomina to sytuację uwikłania współczesnej edukacji, która, zdaniem H. Arendt, z samej swej natury nie może „wyrzec się ani autorytetu, ani tradycji, niemniej musi przebiegać w świecie, którego struktury nie wyznacza już autorytet i nie spaja tradycja” (Arendt 1994: 231). Co do jednego badacze procesów edukacyjnych są zgodni – niezbywalną rolą edukacji jest „pomoc w kształtowaniu człowieka na miarę złożonych wyzwań współczesności” (Kwieciński 2002: 114). A do takich niewątpliwie należy partnerstwo kobiet i mężczyzn, bo, jak to metaforycznie ujął U. Beck, „duch równości nie da się z powrotem zakorkować w butelce” (Beck 2004: 161).

Pojawia się tu zatem postulat wychowania dzieci i młodzieży do partnerstwa kobiet i mężczyzn. W obszarze małżeństwa/rodziny będzie ono oznaczać propagowanie wymienności ról i zadań, współzależności i współdziałania, życzliwości i współpracy małżonków na wspólnie wynegocjowanych zasadach, dzielenia odpowiedzialności i zaangażowania w życie rodziny oraz w rozwijanie relacji. Będzie opierać się na zasadzie równości kobiet i mężczyzn w zakresie władzy, obowiązków i przywilejów w rodzinie oraz ich prawie do samorealizacji, co znacznie poszerza (choć nie porzuca) stereotypowe definicje ról płciowych; będzie oznaczać rozwijanie procesu wzajemnego wspierania się małżonków, konstruowanie rodzinnej codzienności w oparciu o szacunek i troskę oraz respektowanie

odrębności i praw partnera/ki. Tak rozumiane wychowanie będzie wspieraniem procesu budowania umiejętności i wiedzy o relacjach opartych na obopólnej satysfakcji emocjonalnej, na miłości integralnej, wzajemnej, interindywidualnej (Błajet 2011); na wzajemności w relacji, zaufaniu, otwartej i sprawnej komunikacji oraz kompromisie dającym poczucie sprawiedliwości w relacji zarówno kobietom, jak i mężczyznom.

Wychowanie dzieci i młodzieży do partnerstwa w relacji małżeńskiej niewątpliwie może przyczynić się do zmniejszenia dylematów i napięć pomiędzy rolami i w obrębie roli, których doświadczają współcześnie dorośli, np. pracujący rodzice, wykraczający poza stereotypowe sposoby pełnienia ról kobiecych (wykroczenie w stronę większego zaangażowania w sferę działań profesjonalnych) i męskich (wykroczenie w stronę większego zaangażowania w życie rodzinne). Może przyczynić się także do zmniejszenia napięć między tradycyjnymi a nowymi wartościami, normami i wzorami kulturowymi, które powodują konflikty we wszystkich sferach życia współczesnych małżonków; konfliktów wynikających z uwikłania we wspomnianą przestrzeń „pomiędzy” przeszłością a przyszłością, ale także ze sprzecznych wymogów świata pracy zawodowej i rodziny (Beck 2004).

W odniesieniu do współczesnych wymogów rynku pracy K. Szafranec (2011) wskazuje na potrzebę rozwijania u dzieci i młodzieży m.in. samodzielności, odpowiedzialności, otwartości, refleksyjności czy umiejętności czytania otoczenia społecznego. Bo tego oczekują dziś pracodawcy. Z kolei odpowiedzią na wymogi współczesnych rodzin może być partnerstwo w bliskiej relacji jako wartość wychowania, co wpisywałoby się zarówno w kontekst przemian w funkcjonowaniu kobiet i mężczyzn oraz sposobów pełnienia przez nich ról małżeńskich, jak i przemian edukacji w odniesieniu do pojawiających się postulatów budowania niezbędnych współcześnie umiejętności młodych ludzi, które umożliwią im sprostanie wyzwaniom współczesności.

Literatura

- Adamski F. (2002), *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków, Wydawnictwo UJ.
- Arendt H. (1994), *Kryzys edukacji*. W: H. Arendt, *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*. Warszawa, Alatheia.
- Balswick J., Balswick J. (1995), *The Dual-Earner Marriage: The Elaborate Act*. Grand Rapids, Fleming H. Revell.
- Barnett R.C., Rivers C. (1996), *She Works. He Works. How Two-Income Families are Happier, Healthier, and Better – Off*. San Francisco, Harper Collins.
- Basińska A. (2010), *Ku partnerskiemu modelowi małżeństwa – zmiana wartości w polskiej rodzinie na tle 12 krajów Europy Środkowo-Wschodniej*. W: W. Muszyński (red.), *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Beck U., Beck-Gernsheim E. (2013), *Calkiem zwyczajny chaos miłości*. Wrocław, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Beck U. (2004), *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Bem S.L. (2000), *Męskość. Kobiecość. O różnicach wynikających z płci*. Gdańsk, GWP.

- Błajet P. (2011), *Miłość, rozwój, wychowanie*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bowlby J. (2007), *Przywiązanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brannon L. (2002), *Psychologia rodzaju*. Gdańsk, GWP.
- Brzezińska A. (2004), *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Castells M. (1997), *The Power of Identity*. Malden, Blackwell Publishers.
- Chomczyńska-Rubacha M. (2011), *Płeć i szkoła. Od edukacji rodzajowej do pedagogiki rodzaju*. Warszawa, PWN.
- Coltrane S., Collins R. (2001), *The Sociology of Marriage and the Family. Gender, Love, and Property*. Belmont, CA, Wadsworth.
- Dąbrowska Z. (2002), *Małżeństwa w Polsce współczesnej. Studium empiryczne*. W: Z. Tyszka (red.), *Rodzina w czasach szybkich przemian. Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne oraz interdyscyplinarne*, Tom XIII, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Deaux K., Kite M. (2002), *Stereotypy płci*. W: B. Wojciszke (red.), *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenia na różnice*. Gdańsk, GWP.
- Doniec R. (2001), *Rodzina wielkiego miasta. Przemiany społeczno-moralne w świadomości trzech pokoleń*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Duch-Krzysztozek D. (2007), *Kto rządzi w rodzinie. Socjologiczna analiza relacji w małżeństwie*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN.
- Fuligini A.S., Galinsky E., Poris M. (1995), *The impact of parental employment on children*. New York, Families and Work Institute.
- Fuszara M. (2008), *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa, Trio.
- Giddens A. (2006), *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens A. (1999), *Trzecia droga. Odnowa Socjaldemokracji*. Warszawa, Książka i Wiedza.
- Giza-Poleszczuk A. (2005), *Rodzina a system społeczny. Reprodukcyjność i kooperacja w perspektywie interdyscyplinarnej*. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Holcomb B. (1998), *Not guilty: The good news about working mothers*. New York, Scribner.
- Izdebska J. (2000), *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje*. Białystok, Wydawnictwo Trans Humana.
- Jacyno M. (2007), *Kultura indywidualizmu*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kawula S. (2006), *Kształt rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kimball G. (1983), *The 50/50 marriage*. Boston, Beacon.
- Kopciwicz L. (2007), *Rodzaj i edukacja. Studium fenomenograficzne z zastosowaniem teorii społecznej Pierre'a Bourdieu*. Wrocław, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu.
- Kubicki P. (2009), *Przemiany ojcostwa we współczesnej Polsce*. W: M. Sikorska (red.), *Być rodzicem we współczesnej Polsce. Nowe wzory w konfrontacji z rzeczywistością*. Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kwieciński Z. (2002), *Nieuniknione? Funkcje alfabetyzacji w dorosłości*. Toruń-Olsztyn, Wydawnictwo UMK.
- Mandal E. (2000), *Podmiotowe i interpersonalne konsekwencje stereotypów związanych z płcią*. Katowice, Wydawnictwo UŚ.

- Marsiglio W., Pleck J.H. (2005), *Fatherhood and Masculinities*. W: M.S. Kimmel, J. Henra, R.W. Connell (red.), *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Thousand Oaks-London-New Delhi, Sage Publications.
- Mikołajczyk-Lerman G. (2006), *Mężowie i żony. Realizacja ról małżeńskich w rodzinach wielkomięjskich*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Miluska J. (1996), *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nowak-Dziemianowicz M. (2002), *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacje sensów i znaczeń*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ortner B.S. (1982), *Czy kobieta ma się do mężczyzny, jak „natura” do „kultury”?* W: T. Hołówka (wybór), *Nikt nie rodzi się kobietą*. Warszawa, Czytelnik.
- Ostrouch-Kamińska J. (2011), *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjopedagogiczne narracji rodziców przeciążonych rolami*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Ostrouch-Kamińska J. (2013a), *Między dominacją a „zbanalizowanym partnerstwem”. Koncepcja dziecka i wychowania w rodzinie egalitarnej*, „Problemy Wczesnej Edukacji”, 3(22).
- Ostrouch-Kamińska J. (2013b), *Egalitarne rodzicielstwo*, „Szkice Humanistyczne”, 1, tom XIII, vol. 31.
- Ostrouch-Kamińska J., Vieira C.C. (red.) (2015), *Private World(s). Gender and Informal Learning of Adults*. Rotterdam, Sense Publishers.
- Pankowska D. (2005), *Wychowanie a role płciowe*. Gdańsk, GWP.
- Rabin C. (1996), *Equal partners – good friends: empowering couples through therapy*. London, Routledge.
- Ronek G. (2008), *Koncepcja demokratycznej rodziny Anthony’ego Giddensa*. W: W. Muszyński, E. Sikora (red.), *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształty rodziny współczesnej*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Schwartz P. (1994), *Peer marriage: How love between equals really works*. New York, Free Press.
- Sekaran U. (1986), *Dual-Career Families. Contemporary Organizational and Counseling Issues*. San Francisco-London, Jossey-Bass Publishers.
- Siemieńska R. (2007), *Przemiany płci kulturowej. Między systemami wartości a rolami społecznymi*. W: M. Marody (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Slany K. (2002), *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, Zakład Wydawniczy „NOMOS”.
- Szafraniec K. (2011), *Młodzi 2011*. Warszawa, KPRM.
- Szlendak T. (2010), *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Titkow A., Duch-Krzystoszek D., Budrowska B. (2004), *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN.
- Warzywoda-Kruszyńska W. (1999), *Małżeństwo*, W: *Encyklopedia Socjologii*. Warszawa, Oficyna Naukowa.
- Ziółkowski M. (2006), *Zmiany systemu wartości*, W: J. Wasilewski (red.), *Współczesne społeczeństwo polskie. Dynamika zmian*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.